

ISSN 2181-9238

GOLDEN SCRIPTS

OLTIN BITIGLAR

2022 Vol. 2

**www.navoiy-uni.uz
www.goldenscripts.navoiy-uni.uz**

ISSN 2181-9238

GOLDEN SCRIPTS

OLTIN BITIGLAR

2022 Vol. 2

www.navoiy-uni.uz
www.goldenscripts.navoiy-uni.uz

BOSH MUHARRIR

Shuhrat Sirojiddinov

BOSH MUHARRIR

O'RINBOSARI

Karomat Mullaxo'jayeva (o'zbek)

Ziyoda Teshaboyeva (ingliz)

MAS'UL KOTIB

Ozoda Tojiboyeva

TAHRIR HAY'ATI

Zaynobiddin Abdirashidov

Karl Rayxl (Germaniya)

Seyhan Tanju (Turkiya)

Kamol Abdulla (Ozarbayjon)

Vahit Turk (Turkiya)

Isa Xabibeyli (Ozarbayjon)

Benedek Peri (Vengriya)

Teymur Kerimli (Ozarbayjon)

Eunkyung Oh (Koreya)

Mark Toutant (AQSh)

Boqijon To'xliyev

Qosimjon Sodiqov

Nurboy Jabborov

G'aybulla Boboyorov

Vali Savash (Turkiya)

Kimura Satoru (Yaponiya)

Hamidulla Dadaboyev

Aftondil Erkinov

Rashid Zohidov

Baxtiyor Abdushukurov

Almaz Ulvi (Ozarbayjon)

Dilnavoz Yusupova

Qo'ldosh Pardayev

Nodirbek Jo'raqo'ziyev

MUNDARIJA

ADABIYOTSHUNOSLIK

Bauirjan Omarov

“To'tinoma” va uning o'zbek adabiyotidagi variantlari

4

Olimjon Davlatov

Mumtoz adabiyotda rind obrazining badiiy takomili

25

MATNSHUNOSLIK

Rashid Zohidov

“Sabotul ojizin” sharhlari

42

Bahriddin Umurzoqov

Mavlono Faxruddin Aliy Safiy Koshifiy Hiraviyning yangi topilgan asarlari

55

Azamat Atayev

O'rta asrlar Xorazm adabiy muhitida Abu Bakr Xorazmiyning o'rni

68

LINGVISTIKA

G'aybulla Boboyorov

O'zbek shevalarida “Devonu lug'ati-t-turk”dagi so'zlarning saqlanishi to'g'risida

90

Mardon Rahmatov

Shoir taxallusining nutq subyektiga munosabati (Alisher Navoiy g'azallari misolida)

112

EDITOR IN CHIEF	
Shuhrat Sirojiddinov	
 DEPUTY EDITOR IN CHIEF	
Karomat Mullakhojaeva (Uzbek)	
Ziyoda Teshabaeva (English)	
 EXECUTIVE SECRETARY	
Ozoda Tojibaeva	
 EDITORIAL BOARD	
Zaynabiddin Abdirashidov	
Karl Rechl (Germany)	
Isa Habibeyli (Azerbaijan)	
Benedek Peri (Hungary)	
Teymur Kerimli (Azerbaijan)	
Eunkyung Oh (Korea)	
Mark Toutant (USA)	
Bakijan Tukhliev	
Kasimjan Sadikov	
Nurboy Jabborov	
Gaybullah Babayarov	
Vali Savash (Turkey)	
Onal Kaya (Turkey)	
Kimura Satoru (Japan)	
Vahit Turk (Turkey)	
Seyhan Tanju (Turkey)	
Aftandil Erkinov	
Rashid Zahidov	
Atabek Juraboev	
Bakhtiyar Abdushukurov	
Almaz Ulvi (Azerbaijan)	
Yusupova Dilnavoz	
Kuldosh Pardaev	
Elchin Ibrahimov (Azerbaijan)	
Nodirbek Jurakuziev	

CONTENTS	
 LITERATURE	
Baurjan Omarov	
Variants of "Totynama" in Uzbek literature	4
 Olimjon Davlatov	
Artistic Improvement of the image of Rind in Classical Literature	25
 TEXTOLOGY	
Rashid Zohidov	
Review of "Sabotul Ojizin"	42
 Bahriddin Umurzoqov	
New discovered works of Maulana Fakhr ad-din Ali Safi Kashifi Khiravi	55
 Azamat Ataev	
The place of Abu Bakr Khorezmi in the literary environment of Khorezm in the middle ages	68
 LINGUISTICS	
Gaybulla Babayarov	
On preservation of words from "Diwan Luyat at-Turk" in Uzbek dialects	90
 Mardon Rahmatov	
The relationship between the subject of speech and the image of Navoi	112

Mumtoz adabiyotda rind obrazining badiiy takomili

Olimjon Davlatov¹

Abstrakt

Maqolada rind obrazining Sharq mumtoz adabiyoti, xususan, forsiy va turkiy adabiyotlardagi badiiy takomili xususida soʻz boradi. Muallif dastavval *rind* soʻzining lugʻaviy va istilohiy maʼnolariga eʼtibor qaratib, manbalarda bu soʻz *mayzada*, *avbosh*, *bezori* maʼnolarida qoʻllanilganligini taʼkidlaydi. Uning kuzatishlariga koʻra, rind fors mumtoz sheʼriyatida dastlab oʻz asl maʼnosida kelib, keyinchalik tasavvufiy maʼno kasb etgan. Maqolada rind obrazi fors adabiyotida Sanoyi Gʻaznaviy, Nizomiy Ganjaviy, Fariduddin Attor, Saʼdiy Sheroziy, Hofiz Sheroziy, turkiy adabiyotda Alisher Navoiy asarlari asosida tadqiq etilgan.

Muallifning fikricha, Hofiz Sheroziy tufayli rind timsoli fors mumtoz gʻazalchilikning markaziy obrazlaridan biriga aylangan. Hofiz sheʼriyatida rind faqat lirik asarlarning qahramoni oʻlaroq namoyon boʻlsa, Alisher Navoiy mazkur obrazning lugʻaviy, badiiy-estetik, tarixiy, irfoniyl-istilohiy maʼnolarini oʻz asarlarida toʻliq namoyon eta olgan. Maqolada mazkur muammo Navoiy lirikasi, dostonlari va nasriy asarlari misolida tadqiq etilgan.

Kalit soʻzlar: *rind, obraz, tasavvuf, soʻfiy, avliyo, murid, shoir, pir, mutafakkir.*

Kirish

Rind soʻzining etimologiyasi haqida aniq maʼlumotlar mavjud emas. Manbalarda bu soʻzining koʻpligi arab tiliga xos boʻlgan ichki fleksiyaga asosan amalga oshirilgan boʻlsa-da (*rind* – koʻpligi *runud*), mazkur soʻz arab olimlari tomonidan qoʻllanilmagani, uning dastlabki namunalari forsiy tildagi ilmiy va adabiy manbalarda uchragani bois koʻp olimlar bu soʻzni fors tiliga oid deb hisoblashgan.

Rindning lugʻaviy maʼnosi salbiy xarakterga ega boʻlib, av-

¹ Davlatov Olimjon Davlatovich – filologiya fanlari boʻyicha falsafa doktori (PhD), Alisher Navoiy nomidagi xalqaro jamoat fondining ijrochi direktori.

E-pochta: tamaddun1991@mail.ru

ORCID ID: 0000-0002-2410-4213

Iqtibos uchun: Davlatov, O. D. 2022. “Mumtoz adabiyotda rind obrazining badiiy takomili”. *Oltin bitiglar* 2: 25-41.

bosh, sharobga mukkasidan ketgan mayzada, bezori ma'nolarini bildirgan. Tarixiy manbalarda rind so'zi ayni shu ma'noda qo'llanilgani ma'lum: "Ulug' martabali akobirlar hamda ilm-u irfon ahliga jafo qilib, obro'larini to'kdi, avbosh va runud (rindlar) ni qo'llab-quvvatladi" [Ta'rixii Jahonkusho, 88]. "Jome' ut-tavorix" asarining muallifi ham rindni ayni shu ma'noda qo'llagan: "Qabih niyatli kishilar, avboshlar va rindlar isyon ko'tardilar" [Jome' ut-tavorix, 355]. Mazkur obrazning forsiy va turkiy adabiyotlardagi o'rni, badiiy takomili, mazmun-mohiyati va ma'no qirralarini tadqiq etishga harakat qilamiz.

Fors mumtoz she'riyatida rind obrazi

Fors mumtoz she'riyatida rind so'zi dastlab Sanoyi G'aznaviy, Nizomiy Ganjaviy va Fariduddin Attorning asarlarida uchraydi. Sanoyi G'aznaviyning "Sayr ul-ibod ilal-ma'od" masnaviysida shubha va gumon ahlining sifatiga oid bobni quyidagi baytlar bilan boshlaydi:

*Ҳама султон, валеқ бо риндон,
Ҳама қозӣ, валеқ дар зиндон* [Sanoyi, 328].

(Mazmuni: *Barchasi sulton, lekin rindlar bilan birga, Barchasi qozi, lekin o'zi zindonda*).

Ushbu baytda sulton va rind timsollarining qarama-qarshi qo'yilganligidan anglashiladiki, Sanoyi davrida rindlarni jamiyatning eng tuban qatlami deb hisoblashgan ekan. Shu sababdan, olamlar Podshohi – Alloh taoloning ulug'ligi va buyukligi oldida o'zini nochor va haqir, miskin va darvesh ekanligini anglaydigan oriflarni majoz yo'sinida rindlar toifasiga mansub deb ham bilishgan.

Nizomiyning "Xusrav va Shirin" dostonida esa, rind – o'z ishqini oshkor etishdan uyalmaydigan, mahbubasiga teng emasligini bilgan holda muhabbat tarannumidan voz kechmaydigan oshiq sifatida namoyon bo'ladi:

*На ринде будаам дар ишқи рӯят,
Ки танбӯре ба даст оям ба сӯят* [Низомий, 313].

(Mazmuni: *Yuzingning ishqida bir rind ham bo'lolmadimki, Tanbur chalib sening ko'yingga kelsam*).

Nizomiyning dostonida g'azalxon oshiq siymosida ko'rinish bergan rind timsoli Farididdin Attor g'azalida gulxanning kulida isinib, sharobga mukkasidan ketgan, taqvo va parhezkorlikdan tavba qilgan, qarigan chog'ida ham bu odatini tark etmagan inson sifatida ko'zga tashlanadi:

*Пир гаитиву басе кардӣ сулук,
Табъи ринди гулханӣ дорӣ ҳануз* [Аттор, 319].

(Mazmuni: *Qariding, ko'p riyozatlar chekding, Ammo haliyam gulxan atrofida may ichib o'tiradigan rindning tabiati senda qolgan*).

Sa'diy Sheroziy asarlarida ham rind timsoli ayni shu ma'noda qo'llaniladi. Rindlik taqvo ahli uchun eng tuban ish hisoblangani sababli, taqvodorlar nazdida rindlar bilan hamsuhbat bo'lish zindonda yotishdan ham og'irroq jazodir. Axloq muallimi bo'lgan Sa'diy Sheroziy insoniylik mohiyatini uning xulq-u atvori mezonlari bilan o'lchab baho berganligi ma'lum. Sa'diy rindlarning sharob va aysh-ishrat yo'lida mol-dunyodan ham, mansab va martabadan ham, obro'-e'tibordan ham voz kechgani, insonga xos bo'lgan ma'naviy qiyofasini yo'qotganini mahkum etgan:

*Порсоро бас ин қадар зиндон,
Ки бувад ҳамтавилайи риндон* [Саъдий, 58].

(Mazmuni: *Rindlar bilan bir dasturxon atrofida o'tirib, hamsuhbat bo'lgan taqvoli insonning ahvoli zindonda mahbus bo'lgan kishidan og'irroq*).

Sa'diy Sheroziyning shogirdi Sayf Farg'oniy esa, rindlikni donishmandlikka qarama-qarshi qo'yib, rindning savodsizligi, omiligiga ishora qiladi. Shuning barobarida, irfon va tasavvuf ahli orasida odat bo'lgan kasri nafs (nafsni tuban tutish, o'zini past deb hisoblash) bayon uslubi yordamida bu holatidan iftixor tuyadi. Negaki, o'zini jamiyatning tuban qatlami hisoblaydigan odamda takabburlik tuyg'usi yot bo'ladi. Ilm o'rganishdagi eng katta xatar-takabburlik va manmanlikning avj olishi. Barcha farishtalarga ustozlik qilgan shayton bilimiga mag'rurlanib, Alloh taologa isyon ko'targan va buning natijasida ilohiy dargohdan quvilgan bo'lsa, Qur'oni karimda o'ziga zulm qiluvchi va nodon ("Ahzob surasi", 72-oyat) deya ta'riflangan Odam Ato gunoh qilgan bo'lsa-da, tavbasi tufayli gunohi kechirildi. Ma'lum bo'ladiki, Sayf Farg'oniy talqinida rindlik – insonning insoniylik darajasini bilishi va bu holatda orlanmasligi, aksincha, g'ururga ketmasdan, tuproqqa teng bo'lish orqali abadiy saodatga erishish imkoni borligiga ishoradir:

*Ҳар ки ин ғазал бихонад, донад ки ман чу Саъдӣ,
Вақте фақиҳ будам, имрӯз ринду оми* [Фарғоний, 200].

(Mazmuni: *Bu g'azalni o'qigan kishi bilurkim, men ham Sa'diy kabi bir zamonlar faqih edim, bugun esa avom bir rindman*).

Fors adabiyoti tarixi mutaxassislari haqli ravishda e'tirof

etganlaridek, rind obrazi Hofiz Sheroziy lirikasida to'laqonli shakllanib, har tomonlama mukammal va serqirra timsol o'laroq bu lirik merosning markaziy mavqeyini egallaydi. Bu haqda alohida tadqiqotlar amalga oshirilgani sababli, Hofiz Sheroziy she'riyatining rind haqidagi eng asosiy qirralari haqidagi qaydlar bilan kifoyalanamiz.

Rind – riyokorlik va ikkiyuzlamachilikni butkul qoralaydigan, gunoh-u savobning oqibatiga umid bog'lamasdan, ilohiy rahmat etagidan umid qo'li bilan mahkam tutgan, oshiqligini pinhon tutmay, o'z ayblarini ochiq-oshkora tan oladigan kimsadir. Hofiz ayrim she'rlarida o'zini rindlik tariqatidagi kishi sifatida e'tirof etadi:

*Нифоқу зарқ набахшад сафои дил, Хофиз,
Тариқи риндиву ишқ ихтиёр хоҳам кард.*

(Mazmuni: *munofiqlik va riyokorlik ko'ngilga safo va poklik bag'ishlamaydi. Hofiz, endi rindlik va oshiqlik yo'lini tutgaymen*).

Hofizning talqiniga ko'ra, ibodat va ilm o'rganishdagi asosiy xavf – ikkiyuzlamachilik hamda odamlarning ko'ziga yaxshi ko'rinish uchun ibodatda va tavozeli bo'lib ko'rinish ko'ngil ko'zgusini qoraytiradi. Yolg'on obro'dan ko'ra badnomlikni afzal bilgan, maqsadga yetishish yo'lida takabburlik va munofiqlik, hasad va riyodan voz kechgan oshiqlar va rindlar maslagini tutish esa ko'ngil safosiga sabab bo'ladi. Nizomiy, Attor, Sa'diy Sheroziy asarlarida salbiy ma'noda kelgan rind Hofiz she'riyatida ikki olamning balolarini chekishga qodir, ishq-u oshiqlikda pok bo'lgan ijobiy timsol o'laroq gavdalanadi. Bu timsol orqali Hofiz olam va odamning hikmati va mohiyatining asosi – insonning o'zida ekani, ma'rifatli insonning shijoati va jasorati tufayli bu olamning obod bo'lishi, haqiqat ko'ziga tik qaray oladigan, bu yo'lda o'zini ham fosh qilishdan chekinmaydigan inson har qanday ehtiromga loyiqligini juda ko'p marta ta'kidlagan.

Alisher Navoiygacha bo'lgan turkiy she'riyatda rind timsoli, Hofiz Xorazmiy ijodini istisno qilganda, deyarli ko'zga tashlanmaydi. Navoiy ushbu shoir she'riyatidan xabardor bo'lmagan chog'i, o'z asarlarida u haqda ma'lumot bermaydi. Navoiyning zamondoshi va ustoz Mavlono Lutfiyning devonida rind timsoli qo'llanilgan biror baytni uchratmaymiz. Lutfiydan farqli o'laroq, rind timsoli ham lug'aviy, ham istilohiy ma'nolarida Navoiyning ijodida ko'p marta qo'llanilgan.

Alisher Navoiy ijodida rind obrazi

Alisher Navoiy dostonlaridagi hikoyatlarning salmoqli

qismini din peshvolari va soʻfiylar tashkil etadi. Ulardan ikkitasi – *Zindapil Ahmad Jomiy* va *Ibrohim Adham rind* sifati bilan eslanadi.

“Lison ut-tayr” dostonidagi Hudhudning qushlar bilan savol-javobida keltirilgan hikoyatga koʻra, *Ahmad Jomiy* qiyomat kuni Alloh taologa munojot qilib, “yo musulmonlarning gunohini magʻ-firat et, yoki mening jussamni shunday katta qilib yaratki, doʻzax sar-basar men bilan toʻlsin”, deb yolvoradi. Haq taolo sevikli bu bandasining oliy himmati va karamini koʻrib, yana yuz minglab osiy bandasini doʻzax olovidan qutqaradi:

Rindi sohib himmati oliyjanoh

Chun shafodatda bu nav' etgay xitob.

Bu sifatkim zohir o'lg'ay qo'shishi,

Anga loyiq Haqdin o'lg'ay baxshishi.

Chun humoi himmati ochqay qanot,

Yuz tuman ming xalq topqaylar najot.

Rindlik sifati bilan yana bir ulugʻ avliyo – *Ibrohim Adham* ham eslanadi. Balx hukmdori boʻlgan Ibrohim Adham toj-u taxtni tark etib, darveshlikni ixtiyor etganini tasvirlash jarayonida Navoiy uchta bir-biriga qarama-qarshi boʻlgan sifatlar – shoh, rind, pokboz (bor-yoʻgʻini qimorga birayoʻla tikadigan qimorvoz sifati)ni unga nisbat bergan:

Janda kiydi ko'rguzub yuz ming niyoz,

*Yo'lg'a tushti **shohi rindi pokboz.***

Bu uch sifatni bir kishi oʻziga qanday jam qila olishini hikoyat davomida anglash mumkin: shohlikni tark etib, oʻtinchilik bilan shugʻullangan Ibrohim Adham gʻayb eranlarining dastlabki imtihonidan oʻtolmaydi: ularning shohlik va darveshlik haqidagi savollariga “shohlik Balxda qolib ketdi”, deb javob beradi. Uch yildan keyingi imtihonda esa, nafaqat Balx, balki oʻzini ham butkul unutib yuboradi, fano maqomiga koʻtarilgani uchun avliyolarning shohi boʻlib, Kaʼba sari safarga chiqadi. Buning xulosasi sifatida Navoiy quyidagi baytlarni keltiradi:

G'ayr yodi ko'nglida to bor edi,

Parda yanglig' mone'i asror edi.

Ko'nglidin bilkull chu zoyil bo'ldi ul,

Parda qo'pg'och peshgahg'a topti yo'l.

Bu fanog'a kimki topti dastras,

Oni derlar pokboz, ey bulhavas.

Shayx Sanʼonning sadoqatli muridi ham *rind* sifati bilan

eslangani hisobga olinsa, Ahmad Jomiy va Ibrohim Adham rindligini tariqat ahli, so'fiy, orif, ma'rifat sharobidan sarmast solik ma'nolarida tushunish mumkin.

Xuddi shunday sifatlashlar Abdurahmon Jomiyga nisbatan ham qo'llanilganini ko'rish mumkin. "Farhod va Shirin" dostonida Jomiy *rindlar sarxayli* (*Keturgil, soqiy, ul jomi kiromiy/ Ki, tutsun rindlar sarxayli Jomiy*) deb vasf qilingan bo'lsa, "Layli va Majnun" dostonidagi quyidagi sarlavhadan Navoiy o'z ustozini Zindapil Ahmad Jomiy hamda Ibrohim Adham kabi tasavvuf tariqatidagi rindlarning peshvosi va rahnamosi deb bilgani hamda bu atamani unga istiloh o'laroq qo'llagani oydinlashadi:

"Valoyat sipehrining axtari jahontobi va hidoyat ma'danining gavhari serobi va nazm avjining mehri falak ehtishomi va maoniy jomining rindi sofiy oshomi ya'ni Mavlono Nuriddin Abdurahmon Jomiy madhida nukta surmak va aning durdi jomin sumurmak ["Layli va Majnun", 6-bob].

Navoiy boshqa bir zamondoshi – **Sayyid Hasan Ardasher** haqida so'z yuritarkan, ham "Majolis un-nafois" tazkirasida va ham "Holoti Sayyid Hasan Ardasher" asarida uning rindligiga alohida urg'u beradi. Masalan, "Majolis un-nafois"da o'qiymiz: "Rindlig'i chog'ida visoqi rind va xarobotiylarning majmai erdi va bu ishni kishi andin yaxshiroq qilmadi. Ul vaqtda bu qit'ani deb erdikim:

*Chi xush boshad sabuhi bo dilorom,
Labolab az qadah har dam kashidan
Chu g'uncha har du dar yak pirahan tang,
Baham pechidanu darham kashidan.*

(Mazmuni: *Dilorom yor bilan sabuhiy chog'i har damda limmolim qadahdan may sipqorish, g'uncha barglaridek bir ko'ylak ichida, bir-biriga chirmashish naqadar yaxshi!*)"

"Holoti Sayyid Hasan Ardasher"da esa, ota masobasida bo'lgan bu zotning rindlik ayyomidagi asosiy fazilatlari haqida so'z yuritiladi. Navoiyning guvohlik berishicha, yoshlik ayyomida Sayyid Hasan Ardasherining uyi hamma vaqt mayxo'rlarning panohi va maishatgohi bo'lgan. Uning may ichishdagi mahorati, mast bo'lmasdan hamma bilan yaxshi munosabatda va e'tiborli bo'lishi, xushshabtligi va ochiqqo'lligi bilan Boysung'ur mirzo, Husayn Boyqaro kabi maysevar temuriy mirzolarning ko'nglidan joy olgani alohida ta'kidlangan.

Shunisi e'tiborliki, asarlarida mayxo'rlikni mudom qoralagan Navoiy, garchi orada "ko'p vaqtni ta'yinsiz o'tkazur erdi", degan jumlani qistirib o'tsa-da, lekin Sayid Hasanni bu ishda aybdor qilib,

mazammat etmaydi, aksincha, uning rindlik qoida-qonunlarini bajo keltirgani, hariflariga g'oyat mehribon va g'amxo'rligini, futuvvatini ta'kidlab o'tadi. Jumladan, Sayyid Hasan Ardasherining boshqa rindlar orasida mumtoz etadigan quyidagi xislatlarni batafsil sharhlab keltiradi:

- 1) *saxoyi zotiy (tug'ma ochiqqo'llik);*
- 2) *shafqati mufrit (haddan tashqari shafqatli bo'lish);*
- 3) *lutf-u tavozu' va adab;*
- 4) *tahammul va burdborliq (chidam va bardosh);*
- 5) *ko'ngul yumshoqligi va ta'sirchanlik;*
- 6) *zotiy betakallufluq (tug'ma samimiylilik);*
- 7) *o'zgalar holidan xabardorlik va e'tibor ko'rsatish.*

Navoiy bu xislatlarni sharhlar ekan, oddiy odamlar bunday ulug'vor ishlarni uddasidan chiqolmasligi, aslida bu valiy zotlarga xos bo'lgan xislatlar ekanini ta'kidlab yozadi:

*Bu ish erur valoyat ahli ishi,
Qila olmas bu ishni o'zga kishi.*

Ma'lum bo'ladiki, shoir riyosiz rindlarning sarxushlik majlislarini ma'qullamagan bo'lsa-da, ammo butunlay inkor etmagan ham: johil odamlarning mayzadaligi, atrofdagilarga ozor berishi axloqiy tanazzulga olib kelsa, darvesh-rindlarning mayxo'rliqi, Iloh yodida sarxush bo'lishlari beozor va "axloq-u shariat" doirasida edi. Har holda, bu Hirot jamiyatining axloqi va muhitini aks ettiradigan va ayni paytda, rasmiy shariatga zid belgilardandir.

"Hayrat ul-abror" dostonining o'n to'rtinchi maqolatida Navoiy "jahl mayi"ning ofati va tavbaning sharofatini atroflicha talqin etib, fikrining isboti sifatida Maymana ismli yahudiy rind hayotidan hikoyat keltiradi. Mazkur hikoyat qahramoni tom ma'noda har kuni tavbasini sindirib, gunohidan tavba qilmaydigan darajaga yetgan, o'z insoniy qiyofasini butkul yo'qotgan betayin bir mayzada bo'lib, ilohiy inoyat tufayli mustahkam tavbaga erishgani bayon etiladi.

"Mahbub ul-qulub" asari birinchi qismining o'ttiz to'qqizinchi faslida Navoiy rindlarning ma'naviy qiyofasini chizadi. Uning talqiniga ko'ra, zohiran o'zlarini bexud, beparvo qilib ko'rsatuvchi, botinan esa mutafakkir va zakiy bo'lgan, dunyoning nobarobarligidan, adolatsizliklardan zada kishilar sifatida alohida ajralib turadigan rindlar barcha yovuzliklarning boshi hisoblangan takabburlik, hasad va riyokorlikdan mutlaqo begona. Ruhiyat hurligi va qalb pokligiga erishgan bu rindlar sharob va mayxo'rlik qilsalar-da, o'z gunohlariga iqror va ilohiy rahmatdan umidvor bo'lganliklari

uchun soxtakor va kazzob zohidlardan yaxshiroqdir:

*Rindeki, fano jomini tortar payvast,
Dunyo bila oxiratqa ermas pobast.
Haq rahmati umidi bila tun-kun mast,
Ko'p ortuqroqki, zohidi zarqparast.*

Lirik asarlaridagi rindona bayt va g'azallar Navoiyning bu toifaga munosabatini yanada yorqinroq anglashga ochqich bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Bir qancha g'azallarida Navoiy ham Rindi Sheroz – Xoja Hofiz kabi o'zini rindlarning maslakdoshi deb ataydi. Ko'ngil safosi, rostlik va to'g'rilik ziyosi, haqiqat va haq so'zning gadosi bo'lish rindlikni jozib va maftunkor bir maslakka aylantirgan. Biror madrasada ta'lim berilmaydigan muhabbat – ko'ngilni turli bahs va mujodaladan xoli qilgan rindlarning hayotiy saboqlaridir:

*Ishq sirrin rindi durdiykash bilur, yo'q ahli dars
Ulcha avroq uzra sabt o'lmas ne bilgay Mavlaviy*
[“G'aroyib us-sig'ar”, 650-g'azal].

Navoiy vasf etgan rind – maoniy jomidan sarmast, ruhiyatning olis manzillariga riyosiz qadam qo'ygan bir zot. Uning qalbida fanolik tuyg'usi mustahkam o'rnashgan bo'lib, olam va odamning bor-yo'qligiga e'tibor qilmasdan, mangu lloh haqida mudom tafakkur etmoq, butun vujudi bilan o'zini Haq rizoligiga topshirmoq, ojizlik va gunohkorligini yashirmasdan, botin olamini ko'ringanidan go'zalroq qilib obod aylamoqni shior etgan. Ishq-u oshiqlik, ma'rifat va muhabbat yo'lidagi sobitlik tufayli rindlikni o'ziga qismat deb qabul qiladi hamda bu qismatga rizo va taslimiyat bilan boshini egib, o'zgalar nasihatiga parvo qilmaydi:

*Azaldan chunki qismim rindliqdur,
Qil emdi pandni, ey porso, bas*
[“Navodir ush-shabob”, 222-g'azal].

Albatta, shoirning lirik asarlarida rind va rindlikning asl ma'nosida qo'llangan holatlari ham mavjud. Jumladan, quyidagi maqta'da Navoiy madrasadagi faqih va mayxonadagi rindni bir qatorga qo'yib, Haqning yodida bo'lgan madrasadan ham, mayxonadan ham forig' bo'lishi, madrasa va mayxona ahli agar Uning yodi va zikridan g'ofil bo'lsalar, ikkalasi ham g'aflat va gumrohlik bobida eng tuban safda turishini ta'kidlaydi:

*Faqih-u Ka'ba, rind-u maykada, xushdur Navoiykim,
Sening yoding bila munda erur ozod-u andin ham*

[“Navodir ush-shabob”, 398-gʻazal].

Ayrim gʻazallarda rind soʻfiy, piri dayr – komil inson huzurida fano boʻlish taʼlimini oladigan tariqatdagi solik maʼnosida ham qoʻllaniladi. Bunday baytlarda “komil ulkim, nuqsin inbot aylagay” prinsipiga amal qiladigan rindlar riyokor va soxta muridlarga qarama-qarshi qoʻyiladi:

*Shayx ila ahli riyov-u dayr piri birla rind
Kim, fano ichra keraktur pirning irshodi koʻp*

[“Badoyeʼ ul-vasat”, 67-gʻazal].

Umuman olganda, Hofiz Sheroziy gʻazallarida rind obrazi *porso (taqvodor), mast, oshiq, nazarboz (goʻzallik oshuftasi), tashnalab, xarobotiy, balokash, jahonsoʻz (olamga oʻt qoʻyuvchi), badnom, qallosh (yoʻqsil), sabuhiyzada (mayzada), sharobxor, besomon (parishon), pokboz, louboli (beparvo), qalandar, shohidboz (goʻzallar shaydosi)* sifatleri bilan eslanadi. Navoiy sheʼriyatida esa, Hofizga ergashgan holda, *xarobotiy, muflis, durdkash, mayxora, durdoshom, louboliy, muqammir (qimorvoz), qalandarvash* kabi sifatlar qoʻllanilishi barobarida, *vafopesha, mehrandesha, farzona, beriyo, boxabar, pokboz, sohibhimmat, olijanob, niyozmand* kabi rindlarning goʻzal maʼnaviy olamidan darak beruvchi sifatlar ham istifoda etilgan. Maʼlum boʻladiki, Navoiy uchun rindlarning yashash tarzidan koʻra, ularning botiniy olami, axloqi va dunyo ishlariga munosabati muhimroq sanalgan va ular aynan shu xislat sohibi boʻlganliklari uchun qadrlangan.

Xulosa

Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqib aytish mumkinki, rind soʻzining etimologiyasi haqida aniq toʻxtamga kelinmagan. Manbalarda rind soʻzi arabcha koʻplik shakli bilan keltirilganiga qaramasdan, ushbu atama dastlab fors tilidagi tarixiy manbalarda qoʻllanilgani bois, uni forsiy soʻzlar sirasiga kiritish maqsadga muvofiq. Rindning asosiy lugʻaviy maʼnosi mayzada, avbosh, bezori boʻlib, tarixiy manbalarda ayni shu maʼnoda qoʻllanilgan.

Fors mumtoz sheʼriyatida rind obrazi dastlab Sanoyi Gʻaznaviy, Nizomiy Ganjaviy, Farididdin Attorlarning asarlarida uchraydi. Ushbu shoirlar rind soʻzini oʻzining asl maʼnosida qoʻllaganlar.

Sayf Fargʻoniy va Saʼdiy Sheroziy lirikasidan boshlab rind timsolida maʼno evrilishi hodisasi kuzatiladi. Saʼdiy axloq muallimi sifatida rindlarni kishilik jamiyatining eng tuban qatlami sifatida talqin qilgan boʻlsa, Sayf Fargʻoniy gʻazallarida tasavvuf sheʼriyatida

qo'llaniladigan *qasri nafs* usuli yordamida rindlik ma'naviy kamolot yo'lini anglatishning vositasi o'laroq ko'zga tashlanadi.

Hofiz Sheroziy tufayli rind timsoli fors mumtoz g'azalchilikning markaziy obrazlaridan biriga aylangan bo'lsa, Navoiy sharofati bilan bu timsol o'zbek she'riyati arsasiga ko'chdi. Hofiz she'riyatida rind faqat lirik asarlarning qahramoni o'laroq zuhur etsa, Navoiy ushbu obrazning lug'aviy, badiiy-estetik, tarixiy, irfoniyl-istilohiy ma'nolarini to'liq o'z asarlarida namoyon eta bildi. Uning ta'rifida rind – so'fiy, rind – avliyo, rind – mayzada, rind – oshiq, rind – murid, rind – ustoz, rind – shoir, rind – mutafakkir, rind – podshoh. Bu talqinlarning umumlashtiruvchi xususiyatlari – riyosizlik, to'g'rilik, o'z gunohi va xatolari bilan mashg'ullik. Ayniqsa, Navoiyning rindlar ma'naviy olami haqidagi mushohada va umumlashmalari keyingi davr mumtoz she'riyatni tadqiq etishda nazariy asos vazifasini o'tashi shubhasizdir.

1. Ilova

Alisher Navoiy ijodida qo'llanilgan rind obrazining manbalari

<i>Tr</i>	Matn	Manba
1	Rindlar sarxayli mendurmen bugun dayr ahlig'a, Maykada tufrog'idin masnad manga basdur sanad.	<i>G'aroyib us-sig'ar,</i> <i>124-g'azal</i>
2	May ichki, xalq gunohin yumoqqa abri karam Yog'ar mahalda emas rindu porso malhuz.	<i>G'aroyib us-sig'ar,</i> <i>284-g'azal</i>
3	Labing shavqida ko'nglum har ne borin boshidin qo'ydi, May istab rindi mufлис ayladi dastorini marhun.	<i>G'aroyib us-sig'ar,</i> <i>439-g'azal</i>
4	Mayg'a Navoiy etti ko'ngul shishasini zarf, Bu bo'ldi rindliq aro aning zarofati.	<i>G'aroyib us-sig'ar,</i> <i>621-g'azal</i>
5	Ishq sirrin rindi durdiykash bilur, yo'q ahli dars Ulcha avroq uzra sabt o'lmas ne bilgay Mavlaviy.	<i>G'aroyib us sig'ar,</i> <i>650-g'azal</i>
6	Yana bo'lmisham oshiqu zor ham, Xarobotiyu rindu xammor ham.	<i>G'aroyib us-sig'ar,</i> <i>tarje'band, 5-bob</i>
7	Masjidqa necha ahli riyodek yetayin, Yo rind kibi azimati dayr etayin. Maqsud topilsa yaxshi, yo'qsa netayin, Boshimni olib qay sari emdi ketayin.	<i>G'aroyib us-sig'ar,</i> <i>95-ruboiy</i>
8	Rindi mayxora qadah tuttaki, zohid hargiz, Qilmadi buyla karam arzi karomot aylab.	<i>Navodir ush-shabob,</i> <i>60-g'azal</i>
9	Gar Navoiy volihingdur, qovmag'il, ey mug'bacha, Oni ham bu dayr aro bir rindi durdoshom tut.	<i>Navodir ush-shabob,</i> <i>70-g'azal</i>

10	Xarobot aro, ey xush, ul rindi sarmast Ki, ollinda olam vujudi adamdur.	<i>Navodir ush-shabob,</i> <i>134-g'azal</i>
11	Dayr pirining muridimenki, har yon qilsa azm, Rindlardin may ko'tarmakka meni mumtoz etar.	<i>Navodir ush-shabob,</i> <i>159-g'azal</i>
12	May ichra g'arqadurmen to boshimda may havosidur, Qani rindeki may uzra tamoshoyi hubob aylar.	<i>Navodir ush-shabob,</i> <i>185-g'azal</i>
13	Azaldan chunki qismim rindliqdur, Qil emdi pandni, ey porso, bas.	<i>Navodir ush-shabob,</i> <i>222-g'azal</i>
14	Faqihu Ka'ba, rind-u maykada, xushdur Navoiykim, Sening yoding bila mundin erur ozod-u andin ham.	<i>Navodir ush-shabob,</i> <i>398-g'azal</i>
15	Demakim, dayr ichra ne oshub edi sharhin degil, Rindlar g'avg'osin aytay yo surohiy g'ulg'ulin.	<i>Navodir ush-shabob,</i> <i>448-g'azal</i>
16	Navoiy xirqasin ta'n etma, ey rindi xarobotiy Ki, maxmur o'lsa, uldur vajh mayg'a qilg'oli marhun.	<i>Navodir ush-shabob,</i> <i>456-g'azal</i>
17	Gar farog'at mulki istarsen may ichkim, bo'lmadi G'amsiz o'lmoqliqda shah rindi qadahpaymoycha.	<i>Navodir ush-shabob,</i> <i>542-g'azal</i>
18	Xonaqah ahlig'a, ey zohid, meni o'xshatmakim, Zuhd eli bor o'zga, rindi ouboli o'zgacha.	<i>Navodir ush-shabob,</i> <i>549-g'azal</i>
19	Kelsa tong yo'q goh piri dayru gahi mug'bacha, Rindkim kunji xarobot o'lg'oy aning maskani.	<i>Navodir ush-shabob,</i> <i>588-g'azal</i>
20	Chun xarobot ichra kirding mast bo'lkim, mug'bacha, Mahrami bazm aylamas juz rindi durdoshomni.	<i>Navodir ush-shabob,</i> <i>610-g'azal</i>
21	Yanaki nutq ilayu ruh ila yeturdi anga Fuyuzi orifi Jomiyu rindi Sheroziy.	<i>Navodir ush-shabob,</i> <i>650-g'azal</i>
22	Muhtasib har sari may to'kmakka borsa shahr aro, Rindlar ham aylabon payravlig'u hamdastlig', Mayi ko'l o'lg'och, tortibon barcha qirog'inda cho'kub Kaf sochib har sari buxtidek qilurlar mastlig'.	<i>Navodir ush-shabob,</i> <i>37-g'azal</i>
23	Ey xush ul rindki, mug' dayrini qildi maskan, Yetsa ham mug'bachalar ishqida yuz ofat anga.	<i>Badoye' ul-vasat,</i> <i>8-g'azal</i>
24	Ka'badin dayr sari chek menikim, Rind o'lur kirs a porso anda.	<i>Badoye' ul-vasat,</i> <i>26-g'azal</i>
25	Tutting, ey rindi xarobot, manga sog'arkim, Ruh bodangg'avu tan eski safolingg'a fido.	<i>Badoye' ul-vasat,</i> <i>31-g'azal</i>
26	Kim ayo rindi vafo peshavu mehr andisha, Kelib ich bir qadahu chekma xumor ichra azob.	<i>Badoye' ul-vasat,</i> <i>42-g'azal</i>
27	Rindlar, iflosdin g'am yo'q, to'kilgan bodadin Aysh etarsiz, chunki mug' dayrig'a kirdi muhtasib.	<i>Badoye' ul-vasat,</i> <i>51-g'azal</i>
28	Ey xush ul rindi xarobotiki, mast o'lg'on zamon Dahrg'a hukmin surub, gardung'a istig'no qilib.	<i>Badoye' ul-vasat,</i> <i>53-g'azal</i>
29	Shayx ila ahli riyov-u dayr piri birla rind Kim, fano ichra keraktur pirning irshodi ko'p.	<i>Badoye' ul-vasat,</i> <i>67-g'azal</i>

30	Chun xarobot ichra mast o'ldum ichib, ey mayfurush, Rindlar birla solib g'avg'o meni rasvo qadah.	<i>Badoye'</i> ul-vasat, 105-g'azal
31	Bodai la'ling uchun azmi xarobot etgali Rindlar ichra erur qadrim biyik, shonim aziz.	<i>Badoye'</i> ul-vasat, 201-g'azal
32	Meni bir jom ila o'z luk xumoridin xalos aylang, Guruhi rindlarkim, sokini dayri fanodursiz.	<i>Badoye'</i> ul-vasat, 204-g'azal
33	Ne qahring o'tidin emin faqihi soyimi dahr, Ne rahmatingdin novmid rindi durdno'sh.	<i>Badoye'</i> ul-vasat, 242-g'azal
34	Biravni rindi xarobot anglakim, bo'lg'ay Bir ilgida kaduyu birda jom men yanglig'.	<i>Badoye'</i> ul-vast, 299-g'azal
35	Ey xarobot ahli, rasvo ko'nglum itmish bu taraf, Kelmisham topib surog' – ul rindi badnomim kerak.	<i>Badoye'</i> ul-vasat, 332-g'azal
36	Rind emasmen dayr aro, gar jomi Jamdin o'tsa so'z, May gadolig' qilg'ali sing'an safolimni desam.	<i>Badoye'</i> ul-vasat, 413-g'azal
37	Rindlig'din zohidi xushk o'ldi ul oy ro'zada, Garchi zuhd ahlin xarobat ichra qildi ko'bako'.	<i>Badoye'</i> u-vasat, 509-g'azal
38	Ne maykim tutsa piri dayr, olib rindona sipqorkim, Emastur rind ulkim, so'z der aning durdu sofinda.	<i>Badoye'</i> ul-vasat, 549-g'azal
39	Azalda rind xushhol o'ldi maydin Vale xilvat aro zohid tumushti.	<i>Badoye'</i> ul-vasat, 582-g'azal
40	Ey xush ul rindki, to kelgay-u ketgay bir dam, Bo'lmag'ay dayri fano ichra o'zidin xabari.	<i>Badoye'</i> ul-vasat, 586-g'azal
41	Ne rind o'lsa soching kufrida yetar zunnor, Jahon yuzidagi din ahlig'a aning marasi.	<i>Badoye'</i> ul-vasat, 602-g'azal
42	Rindlar, tavbam ne tongkim, umr o'tub isyon bila, Do'st oliy dargahig'a azm aylar chog' edi.	<i>Badoye'</i> ul-vasat, 629-g'azal
43	Harzagard o'ldi shohidi ra'no, Lek jonso'z rindi farzona. Ul pariy rost uylakim ko'palak Bu bir, ammo nechukki parvona.	<i>Badoye'</i> ul-vasat, 56-qit'a
44	Kir xarobot ichrayu bo'l rindlar vobastasi, Xonaqahda bo'lg'ucha ahli riyog'a muftalo.	<i>Favoyid</i> ul-kibar, 32-g'azal
45	Fano mayxonasig'a sol meni, ey rindi orifkim, G'amimni o'ksutur dayri fano, mayxona andin ko'p.	<i>Favoyid</i> ul-kibar, 67-g'azal
46	Mast-u rasvomen xarobot ichra ko'rdung, ey rafiq, Bo'lmag'ung bo'lsang meningdek rindi durdoshom, ket. Kelmas ergach rindlar bazmig'a, ketmak istama, Gar ketar bo'lsang ichib, dog'i tutub bir jom, ket.	<i>Favoyid</i> ul-kibar, 78-g'azal

47	Gar desangkim, tushmasin xirqangg'a rasvolig' o'ti, Bo'lmayin rindi xarobotiy bila hamroh, qayt. Dayr piri ilgidin zunnor belga bog'labon, But qoshinda qilmas ersang sajda, beikroh qayt. Rindu ra'nolig' agar ko'nglung tilar bu ko'y aro, Juz fano yo'qtur sanga, topilmas ul dilxoh, qayt.	<i>Favoyid</i> <i>ul-kibar,</i> <i>79-g'azal</i>
48	Ey Navoiy, chun sabo'kashsen, qadam ur tezkim, Rindlarni qilmasun nogah mukaddar intizor.	<i>Favoyid</i> <i>ul-kibar,</i> <i>157-g'azal</i>
49	Rindlar tavbamni sindirmoqqa bu taqrib emas, Boda nafyidinki, har dam qilu qolim bordur.	<i>Favoyid</i> <i>ul-kibar,</i> <i>175-g'azal</i>
50	Dayri fano mayli qildi rindi xarobot, Kim, kecha anda ne shahnadur, ne asasdur.	<i>Favoyid</i> <i>ul-kibar,</i> <i>198-g'azal</i>
50	Shayxda yo'q rindliq, zohidda yo'q rasmi vafo, Dayr piri har suluk irshodida keldi to'kuz.	<i>Favoyid</i> <i>ul-kibar,</i> <i>205-g'azal</i>
51	Ey zamon ahli, fusunu g'adringiz ne aybkim, Ham zamondek doim afsunsozu g'addor erdingiz. Rindlar bas tiyradur, siz xonaqahg'a tushkali, Ey xush ul kunkim, muqimi ko'yi xammor erdingiz.	<i>Favoyid</i> <i>ul-kibar,</i> <i>207-g'azal</i>
52	Qaysi rindeki riyo zotida yo'qtur bitta'b, Ko'runur jomi fano tortsa behad matbu'.	<i>Favoyid</i> <i>ul-kibar,</i> <i>288-g'azal</i>
53	Rind bo'lg'ay ikki olam o'ynag'ay bir dav ila, Bo'lmag'ay lekin xaroboti fano qalloshidek.	<i>Favoyid</i> <i>ul-kibar,</i> <i>324-g'azal</i>
54	Xush ul rindiki, borg'ay kulbadin gulshang'a <div style="text-align: right;">borg'andek,</div> Baqo mulkiga chun dorul-fanodin intiqol o'lg'ay.	<i>Favoyid</i> <i>ul-kibar,</i> <i>581-g'azal</i>
55	Xusho mayxonakim, Jamshid ila jomidin afzundur, Malomat dayrining har qaysi rindi durd oshomi.	<i>Favoyid</i> <i>ul-kibar,</i> <i>630-g'azal</i>
56	Rindliqdin osru shokirmenki, taqvo daftarin Qildilar chun sharh, ul xayl ichra otim yo'q edi.	<i>Favoyid</i> <i>ul-kibar,</i> <i>635-g'azal</i>
57	Rindlar xidmatidin komim bu Ki, fano kasbig'a qilsam iqdom.	<i>Favoyid</i> <i>ul-kibar,</i> <i>Tarji'band, 1-band</i>
58	Dayr eshigida edi bazmi g'arib, Rindlar barchasi masti mayi nob.	<i>Favoyid</i> <i>ul-kibar,</i> <i>Tarji'band, 10-band</i>
59	K-ey xumor ilgida rindi ojiz, Seni maxmurlug' etmish betob.	<i>Favoyid</i> <i>ul-kibar,</i> <i>Tarji'band, 10-band</i>
60	Rindlar bazmig'acha kom chekay, Ul xarobot elidin jom chekay.	<i>Favoyid</i> <i>ul-kibar,</i> <i>Soqiynoma, 26-band</i>
61	To fano dayri fazosig'a kiray, Rindlar bazmi arosig'a kiray.	<i>Favoyid</i> <i>ul-kibar,</i> <i>Soqiynoma, 32-band</i>
62	Shohlar shohi sarafrozi uchun, Rindlar shohi Abulg'ozu uchun.	<i>Favoyid</i> <i>ul-kibar,</i> <i>Soqiynoma, 32-band</i>

63	Biri Iso nafaslik rindi Sheroz, Fano dayrida mastu louboli.	<i>Favoyid ul-kibar, 18-qit'a</i>
64	Rindi muqammirdek etib lola shayn, Tosi aro jola bo'lub ka'batayn.	<i>Hayrat ul-abror, 18-bob. Avvalgi hayrat</i>
65	Ul terikim, rind qilur jur'adon, Mushki Xo'tan ayladi anda nihon.	<i>Hayrat ul-abror. 48-bob. O'n to'rtinchi maqolat</i>
66	Kim erur ushbu ishi qalloshliq, Rind-u qalandarvash-u avboshliq.	<i>Hayrat ul-abror. 50-bob. 15-maqolat</i>
67	Bani Isroiliyi Rindning o'zluکیدin tavbasi uyi irtifo qasam qofi toshlari bila falakka chiqqoni va may selobi ul binoni yiqqoni. Bor edi Rindi Bani Isroiliy, Boda uchun maykadalar soili.	<i>Hayrat ul-abror. 51-bob.</i>
68	Rind ichiga tushubon tobi shavq, Ashk bo'lub jismiga girdobi shavq.	<i>Hayrat ul-abror. 51-bob.</i>
69	Keturgil, soqiy, ul jomi kiromiy Ki, tutsun rindlar sarxayli Jomiy. Chu piri dayr may qildi havola, Icharmen gar erur gardun piyola.	<i>Farhod va Shirin. 7-bob.</i>
70	Valoyat sipehrining axtari jahontobi va hidoyat ma'danining gavhari serobi va nazm avjining mehri falak ehtishomi va maoniy jomining rindi sofiy oshomi ya'ni Mavlono Nuriddin Abdurahmon Jomiy madhida nukta surmak va aning durdi jomin sumurmak.	<i>Layli va Majnun, 6-bob</i>
71	Subh rindi chu qildi mayli sabuh, Rohi mehr anga toza ayladi ruh.	<i>Sab'ayi sayyor. To'rtinchi iqlim m u s o f i r i n i n g suxanguzorligi</i>
72	Boda ichmak, rindu mast o'lmag'ni ham, Tark etib din, butparast o'lmag'ni ham.	<i>Lison ut-tayr, 79-bob. Shayx San'on hikoyati</i>
73	Dedi sohib dardi rindi boxabar: "–K-ey hamiyatda to'nguzlardin battar. Shayxkim pir erdi-yu, sizlar murid, Borchag'a irshodidin behbud umid..."	<i>Lison ut-tayr, 79-bob. Shayx San'on hikoyati</i>
74	Tengri dargohida rindi pokboz, Kecha-u kunduz to'kar erdi niyoz.	<i>Lison ut-tayr, 79-bob. Shayx San'on hikoyati</i>
75	Yondi Shayx-u rindi bolodast ham, Ul guruh ichra balandu past ham.	<i>Lison ut-tayr, 79-bob. Shayx San'on hikoyati</i>
76	Janda kiydi ko'rguzub yuz ming niyoz, Yo'lg'a tushti shohi rindi pokboz.	<i>Lison ut-tayr. Ibrohim Adham hikoyati</i>

77	Rindi sohib himmat onda chun yetar, Ul surukni bir gadog'a bazl etar. Rindg'a himmat bila bo'lsa karam, Naqdi anjumdur anga xarji diram	<i>Lison ut-tayr. Hudhud javobi.</i>
78	Rindi sohib himmati oliy janob, Chun shafokatda bu nav' etgay xitob. Bu sifatkim zohir o'lg'ay qo'shishi, Anga loyiq Haqdin o'lg'ay baxshishi. Chun humoyi himmati ochqay qanot, Yuz tuman ming xalq topqaylar najot	<i>Lison ut-tayr. Ahmadi Jomiyning q i y o m a t d a g i shafotlari</i>
79	Rindi xarobatiyki, may ichmak bila o'tar avqoti, hubobdek boda havosi boshida, surohidek bosh qo'yar yeri sog'ar qoshida.	<i>Mahbub ul-qulub, 19-fasl. Xarobot ahli zikrida</i>
80	Va mutaahhirindin ikki olamni bir dov bila o'ynag'on muqammir shevalar pokbozi va ishq dayri fanosida haqiqat bodasidin mast rindlar hamrozi shams-ul millati vad-din Xoja Hofiz Sheroziydur.	<i>Mahbub ul-qulub, 10-bob Ishq haqida</i>
81	Jurm e'tirofig'a uzr – tavfiq nishonasi va zuhd g'ururidin takabbur – shayton fasonasi. Bu zuhd – shayxi xudpisand ishi, ul uzr – rindi niyozmand ishi.	<i>Mahbub ul-qulub, 63-tanbeh</i>
82	Xarobat ahlig'a rindliq va mastlik yigitlikda dilpazir va munojot ahlig'a porsolig' benazir.	<i>Mahbub ul-qulub, 105-tanbeh</i>
83	Rindlardin bir aningdek yo'q erur ogoh rind, Shoh edi rind ahlig'a, balkim erdi shohi rind.	<i>Holoti Sayid Hasan Ardasher</i>
84	Vahki, yana o't solur jonima bir hurvash, Na'lbar-u dog'so'z, rindvash-u jur'akash.	<i>Mezon ul-avzon. Munsarih bahri</i>

Adabiyotlar

- Атомалик Жувайний. 1368. *Таърихи Жаҳонкушо*. 1 ж. Техрон: Суруш.
- Рашидиддин Фазлуллоҳ Ҳамадоний. 1338. *Жомеъ ут-таворих*.
Интишороти Иқбол.
- Санои. 2004. *Осори мунтахаб*. Душанбе: Адиб.
- Низомий Ганжавий. 1394. *Хусрав ва Ширин*. Техрон: Арбоби қалам.
- Фаридиддин Аттор. 1389. *Девон*. Техрон: Килк.
- Саъдий Шерозий. 1375. *Куллиёт*. Интишороти Ноҳид.
- Сайф Фарғоний. 1978. *Девон*. Техрон: Ибн Сино.
- Ҳофизи Шерозий. 2013. *Девон*. Тошкент: Тамаддун.
- Алишер Навоий. 2011. *Тўла асарлар тўплами*. Фаройиб ус-сиғар. Ж.1.
Тошкент: Ғафур Ғулом номидаги НМИУ.
- Алишер Навоий. 2011. *Тўла асарлар тўплами*. Наводир уш-шабоб.
Ж.2. Тошкент: Ғафур Ғулом номидаги НМИУ.
- Алишер Навоий. 2011. *Тўла асарлар тўплами*. Бадоеъ ул-васат. Ж 3.

Тошкент: Ғафур Ғулом номидаги НМИУ.

Алишер Навоий. 2011. *Тўла асарлар тўплами. Ҳайрат ул-аброр*. Ж 6.

Тошкент: Ғафур Ғулом номидаги НМИУ.

Алишер Навоий. 2011. *Тўла асарлар тўплами. Лисон ут-тайр*. Ж 8.

Тошкент: Ғафур Ғулом номидаги НМИУ.

Artistic Improvement of the image of Rind in Classical Literature

Olimjon Davlatov¹

Abstract

The article discusses the gradual and artistic development of the image of Rind in classical oriental literature, in particular in Persian and Turkish literature. The author of the article first pays attention to the lexical and terminological meanings of this word, noting that in the sources the word *rind* is used in the meanings of a hooligan, troublemaker and drunkard. He also points out that in Persian classical poetry the word was first used in its original meaning and then used in a mystical sense. The article examines the image of Rind in Persian literature based on the works of Sanoi Gaznevi, Nizomi Ganjavi, Fariduddin Attor, Saadi Sherozi, Hafiz Sherozi, in Turkic literature in the works of Alisher Navoi.

According to the author of the article, thanks to Hafiz Shirazi, the *rind* symbol became one of the central images of Persian classical poetry. In the poetry of Hafiz, the *rind* acts only as the main character of lyrical works, while Alisher Navoi managed to fully express the lexical, artistic, aesthetic, historical, epistemological and terminological meanings of this image in his works. In the article this issue is considered on the example of lyrics, poems and prose works of Navoi.

Key words: *rind, image, Sufism, mystic, saint, murid, poet, feast, thinker.*

¹ Olimjon D. Davlatov - Doctor of Philosophy in Philological Sciences (Ph.D), Executive Director of the Alisher Navoi International Public Foundation.

E-mail: tamaddun1991@mail.ru

ORCID ID: 0000-0002-2410-4213

For citation: Davlatov, O. D. 2022. "Artistic Improvement of the image of Rind in Classical Literature". *Golden scripts* 2: 25-41.

References

- Atomalik Juvayniy. 1368. *Ta'rix-i Jahonkusho*. 1 j. Tehron: Surush.
- Rashididdin Fazlulloh Hamadoniy. 1338. *Jome'ut-tavorix*. Intishoroti Iqbol.
- Sanoi. 2004. *Osori muntaxab*. Dushanbe: Adib.
- Nizomiy Ganjaviy. 1394. *Xusrav va Shirin*. Tehron: Arbobi qalam.
- Farididdin Attor. 1389. *Devon*. Tehron: Kilk.
- Sa'diy Sheroziy. 1375. *Kulliyot*. Intishoroti Nohid.
- Sayf Farg'oniy. 1978. *Devon*. Tehron: Ibn Sino.
- Hofizi Sheroziy. 2013. *Devon*. Toshkent: Tamaddun.
- Alisher Navoiy. 2011. *To'la asarlar to'plami. G'aroyib us-sig'ar*. J.1. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi NMIU.
- Alisher Navoiy. 2011. *To'la asarlar to'plami. Navodir ush-shabob*. J.2. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi NMIU.
- Alisher Navoiy. 2011. *To'la asarlar to'plami. Badoe' ul-vasat*. J 3. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi NMIU.
- Alisher Navoiy. 2011. *To'la asarlar to'plami. Hayrat ul-abror*. J 6. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi NMIU.
- Alisher Navoiy. 2011. *To'la asarlar to'plami. Lison ut-tayr*. J 8. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi NMIU.

MAQOLA TAQDIM QILISH TALABLARI

“Oltin bitiglar – Golden Scripts” jurnali – Sharq adabiyoti va madaniyati, ijtimoiy-ma’naviy hayoti, tilshunoslik va aniq fanlar, dinshunoslik va ilohiyotshunoslikka oid ahamiyatli qo’lyozma manbalar, xalq og’zaki ijodi namunalariga bag’ishlangan ilmiy tadqiqotlar xulosalarini chop etishga mo’ljallangan.

I. Maqola taqdim etish uchun umumiy talablar

Qo’lyozmalar yil davomida o’zbek, ingliz, rus, fors, shuningdek, turkiy tillarda topshirilishi mumkin. Agar muallif o’z maqolasini jurnalning muayyan sonida nashr etmoqchi bo’lsa, unda qo’lyozma jurnal nashridan kamida besh oy oldin taqdim etishi kerak.

Qo’lyozmalar MS Word (.doc) formatida (oltinbitiglar@gmail.com) elektron pochta yuborilishi kerak. Iqtiboslar va izohlar bo’yicha MS Word menejerini qo’llash lozim.

Barcha qo’lyozmalar muallif (mualliflar) haqidagi qisqacha ma’lumot bilan yuboriladi.

Asosiy matn *Times New Roman* shrifti, 14 hajm, satr oralig’i 1 interval, hoshiyalar chapdan 3 sm, o’ngdan 1,5 sm, yuqori va pastdan 2 sm bo’lishi kerak.

Maqolalar *The Chicago Manual of Style, 16th Edition* formatida shakllantirilishi lozim.

Maqola matni 3 000–5 000 so’zdan iborat bo’lishi kerak.

100–150 so’zdan iborat o’zbek va ingliz tillaridagi abstrakt (annotatsiya) va 5–10 so’zdan kam bo’lmagan kalit so’zlar (o’zbek va ingliz tillarida). Abstrakt maqolaning maqsadi, metodologiyasi va natijalarini qisqacha ifodalashi kerak.

Adabiyotlar ro’yxati 5 sahifadan oshmasligi lozim.

Kitobga taqriz (ingliz yoki boshqa tillarda bo’lishi mumkin) 1500 so’zdan oshmasligi talab etiladi.

Taqriz formati: 1) sarlavha: kitob nomi, muallif (mualliflar), nashr qilingan shahar: nashriyot nomi, nashr yili, sahifasi soni. Narxi, ISBN raqami, (qattiq/yumshoq muqova); 2) taqriz so’ngida: taqrizchining F.I.O., ish joyi, pochta manzili.

II. Maqola bo’limlarini rasmiylashtirish

Maqola nomi – normal harflarda, to’q bo’yoqda, 16 hajm.

Maqola nomi o’zbek va ingliz tillarida (agar maqola boshqa tillarda yozilgan bo’lsa, maqola yozilgan til va ingliz tilida) beriladi.

Maqola sarlavhasidan keyin sahifaning o’ng chetida muallifning ism-familiyasi yozilib, oxiriga yulduzcha (*) ishorasi

qo'yiladi va sahifa pastida muallif haqida quyidagi qisqa ma'lumotlar beriladi: F.I.O., ilmiy daraja va unvon; ish joyi; e-pochta va ORCID ID (raqami).

Maqola kirish, asosiy qism bo'limlari va xulosadan tashkil topadi.

Maqola bo'limlari sarlavhasi – *yotiq*, 14 hajm.

III. Maqolada tarjimalardan foydalanish

Boshqa tillardagi matn yoki boshqa manbalar tarjimoni aniq ko'rsatilishi kerak. Agar matn maqola muallifi tomonidan tarjima qilingan bo'lsa, u holda "tarjima muallifniki" shaklida beriladi.

Rasmiy nashrdan olingan tarjima-matn tahrir qilinmaydi.

Zarur holatda tarjima matnga sana, turli diakritik belgilar va boshqa elementlar kiritilishi mumkin.

Tarjima qilingan matn olingan manba nomi asl holicha beriladi. Zarur deb topilsa, uning nomi qavs ichida berilishi mumkin.

Geografik nomlar tarjima qilinmaydi va asl shaklida beriladi.

Tashkilotlar nomi tarjima qilinmaydi va asl shaklida beriladi.

Davr nomi rasmiy qabul qilingan shaklda beriladi.

IV. Ko'chirma va tarjima parchaning berilishi

Manbadan olingan ko'chirma parcha asosiy matndan 1 qator tashlab ajratiladi, satr oralig'i 1 interval, markazda, 12 hajmda yoziladi.

Ko'chirmaning tarjimasida qavs ichida () satr boshidan yozilishi kerak. Bunday ko'chirma *Times New Roman* shrift, 12 hajm, normal yozuvda beriladi.

V. Havola va izohlar berish

Manbaga havola matn ichida to'rtburchak qavsda [] beriladi. Havola qilingan manbalar bir nechta bo'lsa, ular nuqtali vergul (;) bilan ajratiladi.

Izohlar tegishli sahifa pastida, tartib raqami bilan joylashtiriladi.

VI. Qo'lyozma (toshbosma) manbalar va nashr etilgan asarlar bibliografiyasi

Bibliografiyada muallif yoki asar nomi satrboshidan, boshqa barcha qatorlari abzasdan yoziladi. Adabiyotlar *bibliografiyada* o'zbek lotin alifbosi tartibida ko'rsatiladi.

6.1. Qo'lyozma va toshbosma manbalar bibliografiyasi

Qo'lyozma yoki toshbosma manbalarni bibliografiyada o'zi yozilgan grafikada berish maqsadga muvofiq. Lotin alifbosidagi transliteratsiyasini berish ham mumkin. Ba'zan qo'lyozma asarning nomi muallif ismidan oldin yozilishi ham mumkin.

Muallif nomi. Ko'chirilgan asr (agar mavjud bo'lsa). Asar nomi. Qo'lyozma (toshbosma): saqlanayotgan joy, inventar raqam.

Xondamir. XV asr. Makorim ul-axloq. Qo'lyozma: O'zFASHI, № 742.

Matnda qo'lyozma (toshbosma)ga havola berish:

[Xondamir, Makorim, 17^a]

7.2. Kitoblar uchun

Bibliografiyada:

Familiya, ism. Nashr yili. *Kitob nomi*. Shahar: Nashriyot nomi.

Sirojiddinov, Shuhrat. 2011. *Alisher Navoiy: manbalarning qiyosiy-tipologik, tekstologik tahlili*. Toshkent: Akademnashr.

Matnda kitobga havola:

[Familiya kitob nashr yili, sahifa raqami]

[Sirojiddinov 2011, 99]

Agar bir muallifning bir yilda nashr qilingan kitoblaridan foydalanilgan bo'lsa, bibliografiyada kitobning nashr yili o'zbek lotin alifbosi harflari bilan ajratilib ko'rsatiladi.

Sirojiddinov, Shuhrat. 2011(a). *Alisher Navoiy: manbalarning qiyosiy-tipologik, tekstologik tahlili*. Toshkent: Akademnashr.

Sirojiddinov, Shuhrat. 2011(b). *O'zbek adabiyotining falsafiy sarchashmalari*. Toshkent: Akademnashr.

Matnda kitobga havola:

[Sirojiddinov 2011(a), 99]

Ikki muallif tomonidan yozilgan kitobni bibliografiya berish tartibi:

Familiya, Ism va Ism Familiya. Nashr yili. *Kitobning nomi*. Shahar:
Nashriyot nomi.

Vohidov, Rahim va Husniddin Eshonqulov. 2006. *O'zbek mumtoz
adabiyoti tarixi*. Toshkent: Adabiyot jamg'armasi nashriyoti.

Matnda kitobga havola:

[Familiya va Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Vohidov va Eshonqulov 2006, 52]

Agar kitobning uch va undan ortiq muallifi bo'lsa, bibliografiya barcha mualliflarning ismi to'liq yoziladi. Bunday kitobga havola qilinganda, birinchi muallifning ismi yozilib, davomida *va boshqalar* deb ko'rsatiladi:

[Familiya va boshqalar nashr yili, sahifa raqami]

[Vohidov va boshqalar 2010, 847]

Kitob yoki to'plam maqolasini bibliografiya berish tartibi:

Familiya, ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Kitob yoki to'plam nomi*,
Ism Familiya, Ism Familiya muharrirligida, maqola sahifasi
raqamlari. Shahar: Nashriyot.

Ismoilov, Ilyos. 2020. "Navoiy ijodida Ya'juj-Ma'juj obrazi." *Alisher
Navoiy va XXI asr*, Shuhrat Sirojiddinov muharrirligida, 130 –
133. Toshkent: Mashhur-press.

Matnda kitob yoki to'plam maqolasiga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Ismoilov 2020, 131]

Elektron shaklda nashr qilingan kitoblar uchun:

Elektron kitobning bir nechta formati bo'lsa, bibliografiya foydalanilgan format ko'rsatiladi. Elektron kitobning internet manzili (URL) hamda shu manba olingan sana ko'rsatilishi lozim.

Elektron kitobni bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. *Kitob nomi*. Shahar: Nashriyot nomi. URL.
Foydalanilgan sana.

Adizova, Iqboloy. 2020. *Thinker poetess of the East*. Germany:
Lambert Academic Publishing. <https://www.lap-publishing.com/>. 12.07.2019.

Matnda elektron kitobga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Adizova 2020, 11]

Ikki muallif tomonidan yozilgan elektron kitobni bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism va Ism Familiya. Nashr yili. *Kitobning nomi*. Shahar:
Nashriyot nomi. Internet adres (URL).

Sirojiddinov, Shuhrat va Sohiba Umarova. 2017. *O'zbek
matnshunosligi qirralari*. Chikago: Chikago universiteti nashriyoti.
<http://press-pubs.uchicago.edu/founders/>.

Matnda elektron kitobga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Sirojiddinov 1987, 19-hujjat]

7.3. Jurnal maqolasi uchun

Chop etilgan jurnal maqolasini bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Jurnal nomi* jurnal soni:
maqola sahifalari.

Alimuhamedov, Rixsitilla. 2018. "Qadimgi turk-moniylar adabiyoti."
Oltin bitiglar 1: 65 – 76.

Matnda jurnal maqolasiga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Alimuhamedov 2018, 70]

Elektron jurnal uchun:

Elektron jurnal uchun jurnalning DOI manzili ko'rsatiladi. Agar DOI manzili mavjud bo'lmasa, internet adresi ko'rsatilishi kerak (URL). DOI – bu o'zgarmas ID bo'lib, internet tarmoqlarining elektron adreslari tizimiga ulangan, ya'ni manbani boshqaruvchi <http://dx.doi.org/> manzildir.

Elektron jurnal maqolasini bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Jurnal nomi* jurnal soni: maqola sahifalari. DOI adres (yoki URL).

Ismoilov, Ilyos. 2020. "Saddi Iskandariy" dostonidagi adabiy ta'sir va o'ziga xoslik masalasi xususida." *O'zbekistonda xorijiy tillar* 3: 229 – 235. doi: 10.36078/1596780050.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Ismoilov 2020, 231]

7.4. Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal uchun

Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasiga havola matn shaklida beriladi (masalan, Muhammadjon Imomnazarovning 27.02.2005dagi "O'zbekiston adabiyoti va san'ati" gazetasida chop etilgan maqolasida aytilganidek...); odatda, bunday manbalar umumiy adabiyotlar ro'yxatida keltirilmaydi. Agar keltirilsa, kitoblarga qo'yiladigan talablarga asosan beriladi.

Agar onlayn maqolaga havola berilayotgan bo'lsa, uning internet manzili (URL), maqola olingan sana ko'rsatilishi kerak.

Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasini bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Gazeta-Jurnal nomi*, nashr

sanasi.

Imomnazarov, Muhammadjon. 2005. "Jomiy "Xamsa" yozganmi?." *O'zbekiston adabiyoti va san'ati*, January 25.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Imomnazarov 2005, 4]

Elektron gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasini bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Jurnal nomi*, nashr sanasi. Internet adres.

Sobirov, Ergash va Akmal Kenjayev. 2010. "Milliy qadriyat va globalashuv". *New York Times*, 27.02. <http://www.nytimes.com/28/us/28health.html>.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Sobirov va Kenjayev 2010, 17]

Maqola so'ngida foydalanilgan adabiyotlar o'zbek lotin alifbosi tartibida beriladi. Adabiyotlar ro'yxati ikki qismdan iborat bo'lishi, birinchi qismda foydalanilgan adabiyot chop etilgan grafikada yuqorida ko'rsatilgan shaklda rasmiylashtirilishi, ikkinchi qismda esa barcha foydalanilgan adabiyotlar o'zbek lotin alifbosida berilishi talab qilinadi. Misol uchun:

Adabiyotlar

Баранов, Х.К. 1958. Арабско – русский словарь. Москва: Наука.

Adabiyotlar

Baranov, X.K. 1958. Arabsko – russkiy slovar. Moskva: Nauka.

Maqolani rasmiylashtirish talablarining ingliz tilidagi variantini "*The Chicago Manual of Style, 16th Edition*" qo'llanmasi yoki <https://www.chicagomanualofstyle>. havolasidan ko'rib olishingiz mumkin.

IZOHLAR

Ushbu son "Oltin bitiglar" tahririyatida sahifalandi.
Manzil: Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Yusuf Xos Hojib ko'chasi 103-uy.
e-mail: goldenscripts@gmail.com
Tel.: +99894 697-97-04

Bosishga 30. 06. 2022-yilda ruxsat etildi
Qog'oz bichimi 70x100 1/16/.
nashriyot bosma tabog'i: 8

Jurnal 2017-yil 26 oktyabrda O'zbekiston Respublikasi Matbuot va axborot
agentligi tomonidan № 0940 raqami bilan ro'yxatdan o'tgan.

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Oliy Attestatsiya Komissiyasi tomonidan
filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc)
dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalari chop etilishi lozim bo'lgan
ro'yxatga kiritilgan.

Tahririyatga kelgan qo'lyozmalar taqriz qilinmaydi va mualliflarga qaytarilmaydi.

"Mashhur-Press" bosmaxonasida chop etildi.
Buyurtma №0440 Adadi 300 dona.
Bosmaxona manzili:100129 Toshkent, Markaz 15, 1-uy. Tel.: +99890 900 75 77,
+99894 659 94 62